

Alâüddeve Camii'nin mihrabı

münasebetle mihrap üzerine, metni Hacı Abdullah Edib Efendi'ye ait olan bir kitâbe konulmuştur. İstiridyе kabuğu nişli mihrap ile minber ve vâiz kürsüsü de bu dönemde yenilenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evlıya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 354; Şakir Sabri Yener, *Gaziantep Kitabeleri*, Gaziantep 1958; Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Kültür Dergisi*, IV, Gaziantep 1961, s. 178.

ARA ALTUN

ALÂÜDDEVLE-i SİMNÂNÎ

(علاء الدولة سمنانی)

Ebü'l-Mekârim Rükneddîn
Ahmed b. Muhammed es-Simnânî
(ö. 736/1336)

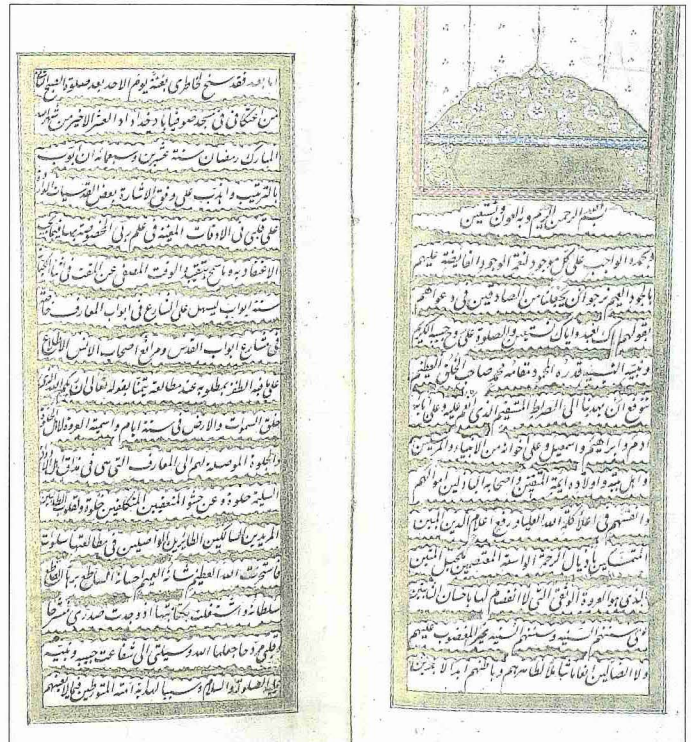
**Rükniyye tarikatının kurucusu,
İranlı âlim ve şair.**

659'da (1261) Simnan'a bağlı Biyâbânek kasabasının Süfiâbâd köyünde zengin ve kültürlü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Amcası Melik Celâleddin, İhanlılar yönetiminde vezirlik ve başvezirlik yapmış, babası Melik Şerefeddin Muhammed de Bağdat emirliğine getirilmiş, ayrıca "uluğ bitikçi" unvanıyla Gazan Han'ın veziri olmuştu. Büyük bir âlim olan dayısı Rükneddîn Sâin ise Argun Han'ın sağ kolu durumuna gelmiş, Gazan Han devrinde 1301 yılında öldü-

rülünceye kadar kadı ve vezir olarak görev yapmıştı. İktidara yakın olmak için büyük bir gayret gösteren Simnânî, on beş yaşında iken dayısı ve amcasının nüfuzundan faydalanarak Tebriz'deki İhanlı sarayına intisap etti. Hükümdar adayı Argun Han'ın hizmetine girerek kısa bir süre sonra nedimi oldu; on yıldan fazla bir müddet onun emrinde çalıştı. Ona itaati Allah'a itaate tercih eder duruma gelmişti. 683 (1284) yılında kendi ifadesine göre, "gâibden gelen bir ses" in uyarısıyla kendine gelip tövbe etti; Argun Han'ın hizmetinden ayrılmak istediysе de buna müsaade edilmedi. O da boş vakitlerinde kendini ibadete verdi. Doktorların tedavi etmekten âciz kaldıkları bir hastalığı olduğunu bahane ederek 1286'da Tebriz'den ayrılıp Simnan'a döndü.

Simnan'da dünyayı ve onunla ilgili her şeyi terketmeye karar veren Alâüddeve, malının ve parasının büyük bir kısmını sadaka olarak dağıttı; diğer kısmı ile Sekkâkiyye Tekkesi'ni tamir ettirerek burada ikamet etmeye başladı. Bu sırada özellikle hadis, fıkıh ve kelâmıla meşgul olmayı, akîl ve naklî ilimlerde derinleşmeyi kararlaştırdı. İzzeddîn-i Fârûşî, Reşidüddin b. Ebü'l-Kâsım gibi âlimlerden ders almaya başladı. Öte yandan Ebü Tâlib el-Mekkî'nin *Kütü'l-kulûb*'unu okudu ve okuduklarını uygulamaya

çalıştı. Bu arada bazı felsefî akımları, dinler ve mezhepler tarihini gözden geçirdi. Tasavvufı ilgili kaynak eserlerin yanı sıra Sünnî mezheplerin temel kitaplarını inceledi. Sünnî câmianın mutasavvıfları arasında, kendi ifadesine göre, "ortanın ortasının ortasında" yer almak gerektiği sonucuna vardı. İlk işi, bu vasıflara sahip bir şeyh aramak oldu. Dostu Ahî Şerefeddin ona aradığı zatın Bağdat'ta yaşayan Şeyh Nüreddin Abdurrahman el-İsferâyîni olduğunu, kendisinin de onun müridi bulunduğunu söyleyince İsferâyîni'ye intisap etmek amacıyla Bağdat'a doğru yola çıktı. Ancak Simnânî'yi takip ettiren Argun Han onun Bağdat'a gitmesine engel oldu. Bu durumu öğrenen Şeyh Nüreddin halvetе girmesine ona yazılı olarak emretti. Ancak Simnânî Ramazan 688'de (Ekim 1289) Bağdat'a gitmeye muvaffak oldu. İsferâyîni kendisine Halife Camii'nde itikâfa girmesini emredip zikir telkin etti ve onu halvetе soktu, halveti bitince de hacca gitmesini söyledi. Hac vazifesini ifa edip 6 Şubat 1290'da Bağdat'a geldi. Bir süre daha şeyhine hizmet ettikten sonra aynı yıl Ebü Hafs Şehâbeddin es-Sühreverdi'den intikal eden irade* hırkasını onun elinden giydi ve irşad görevini alarak Simnan'a döndü. Kısa zamanda halifeler yetiştirip onları irşadla görevlendirdi. Şeyhi İsferâyîni ile münâ-

Alâüddeve-i Simnânî'nin el-'Urve li-ehli'l-halve ve'l-celve adlı eserinin ilk iki sayfası (Sileymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1583, vr. 1^b-2^a)

sebetini o ölünceye kadar, otuz iki yıla yakın bir süre devam ettirdi. Bu arada, sonuncusu 1332'de olmak üzere birkaç defa daha hacca gitti. İran sınırları içinde de çeşitli seyahatler yaptı. Ebû Saîd Bahadır Han ile Horasan emirleri arasındaki siyasi çatışmayı halletmek için Emîr Çoban'ın isteği üzerine ara buluculuk yaptı; benzer maksatlarla Olcaytu ve Emîr Nevruz ile görüştü. Âyetullah-ı Hillî ve Safiyyüddîn-i Erdebîlî gibi âlim ve mu-tasavvıflarla tanıştı. 22 Receb 736'da (6 Mart 1336), doğduğu yer olan Süfîâbâd'da vefat etti ve Ahrar hazîresine defnedildi. Ardında birçok seçkin mürid, bir tekke ve zengin bir kütüphane bıraktı.

Nüreddin el-İsferâyînî'den başka Seyyid Tâceddin, Sadreddin Ahfeş-i Sâni ve özellikle dayısı Rükneddin Sâin gibi zamanının büyük şahsiyetlerinden feyz alan, İbrâhim b. Edhem, Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Hafs el-Haddâd en-Nisâbüri ve Ebû Tâlib el-Mekkî gibi ilk sûfilerin ruhaniyetinden ve eserlerinden istifade ettiğini söyleyen Simnânî, *sahv** halini, *sekr** ve *galebe** hallerine tercih eder ve bu görüşü ile, her ne olursa olsun Kitap ve Sünnet'e bağlı kalmanın şart olduğunu özellikle belirten Cüneyd-i Bağdâdî'nin yanında yer alır. *Vahdet-i vücûd** telakkisine karşılık "vahdet-i şuhûd" nazariyesini geliştirir. Simnânî'ye göre tasavvufun esası, iman açısından *îkan**, amel açısından *ubûdiyyet** makamına yükselmek ve kulluk görevlerini *ih̄san** mertebesinde ifa etmektir. Şeriat, tarikat, hakikat ayırımına yer vermekle beraber ona göre tarikatı şeriatsız, mârifeti ibadetsiz düşünmek mümkün değildir ve böyle bir düşünce din dışı bir keyfiyettir.

Simnânî, mevcut eserleri dikkate alınarak değerlendirilir ve hakkında verilen bilgilerin bir tahlili yapılırsa onun samimi, müsamahakâr, ifrat ve tefritten uzak, taklit ve taassubu sevmeyen, uzlaştırıcı ve müctehid ruhlu bir Sünnî olduğu sonucuna varılır. Ashaba asla dil uzatmayıp onları saygıyla anan, fakat hatalı davranışlarını belirtmekten de hiç çekinmeyen bir müşid olarak temayüz eder. İtikadî sapıklıklara karşı girişilen mücadeleyi desteklemekle birlikte Şiî tahakkümüne baş kaldırma fikrini reddeder ve Hasan-ı Basrî gibi, onları doğru yola teşvik ve ıslah için nasihatı, sabır ve duayı tavsiye etmekle yetinir. Mu-taassıp Sünnîler'in tepkisine yol açan ic-tihadî konulardaki bazı görüşleri Şiîler'ce istismar edilmişse de gerçekte onun bu

görüş ve ictheadları Sünnî telakkiye uygun olup kendisinin de Şiîlik ve Zeydîlik'le ilgisi yoktur. Ona göre Dehrîler ve İbâhîler yeryüzünün en zararlı gruplarıdır. *Hulûl**, *ittihad** ve *tenâsüh** akîdelerinin İslâm'da yeri yoktur. Ruhun tekâmülü ancak bir bedende kabul edilebilir ve mümkün olanı da sadece bu şekildedir.

Simnânî'ye göre mutasavvıfların takip ettikleri sistem, Ehl-i sünnet ve'l-cema-at prensipleri üzerine kurulmuştur. "Ortanın ortasının ortası" diye nitelendirdiği tasavvufta hedefe varabilmek için her yönüyle dirayetli bir müşidin terbiyesine girmek ve ona teslim olmak şarttır. Nitekim kendisi de Kübreviyye tarikatının Nûriyye şubesinde tasavvuf terbiyesini almış, daha sonra da bu tarikatın kendisine nisbet edilen Rükniyye kolunu kurmuştur. Kübreviyye silsilesine bağlı olanların kabul ettiği gibi Simnânî'ye göre de kâinat Allah tarafından yoktan ve tedricî bir şekilde yaratılmıştır. Allah sadece "muzhirü'l-eşyâ" değil "hâlikü'l-eşyâ"dır. Hâlik yarattığı şeyin aynı olmaktan münezzehtir. Bunun aksinin yani "her şey O'dur" şeklindeki vahdet-i vücûdu görüşün İslâm'da yeri yoktur. İslâm'da ezelf ve ebedî olan bir hâlik ile O'nun sonradan yarattığı, yeri ve zamanı gelince yok edeceği *mâsivâ** vardır. İslâm vahdet-i vücûdu değil vahdet-i ma'bûdu tebliğ etmiştir. Bu görüşleriyle Simnânî İbn Teymiyye ile aynı paralelde yer alır ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi şiddetle tenkit eder.

Tasavvuftaki 100 makamı farklı bir şekilde ele alan ve her birindeki derece ve hal sayısını *Fazlû't-ṭarîka* adlı eserinde belirleyen Alâüddeve-i Simnânî'ye göre, fenâ makamı da vahdet makamı da sonuncu makam değildir. Sonuncu makam, kulun Allah'la seyretmesi için, velâyet yönünden ilk haline dönmesi demek olan ubûdiyyet makamıdır. O, bu görüşünü teyit etmek maksadıyla Cüneyd-i Bağdâdî'nin, "İlâhî seyrin sonu, kulun ilk haline dönmesidir" sözünü nakleder ve bu konuda İmâm-ı Rabbânî'ye ışık tutar. Şathiyyâtı (bk. ŞATHİYE) bir üstünlük eseri değil bir yetersizlik örneği olarak kabul eder. Bâyezîd-i Bistâmî, Hallâc ve benzerlerinin gösterdikleri taşkınlıklar ve İslâm'la bağdaştırılması çok güç sözleri, onların kâmil olduklarını bir delili değil eksikliklerini kemal telakki etmelerinin sonucudur.

Simnânî çalışıp kazanmayı inkâr eden zihniyeti reddeder ve dünyasız âhire-

tin elde edilemeyeceğini, Kur'an ve Sünnet'in zâhirine ait bilgiye sahip olmadan şeyhlik yapılamayacağını ısrarla söyler. Ona göre, en büyük veliden sâdir olsa bile, Kitap ve Sünnet'in doğrulamadığı bir keşf'in hiçbir değeri yoktur. Kur'an'ın yedi batında tefsiri (bk. İŞÂRİ TEFSİR) ilk defa onun tarafından yapılmış, yedi tavır (bk. ATVÂR-ı SEB'A) ve *gaybet** ten ilk defa o bahsetmiştir. Hurûfî olmamasına, hatta harf ilmiyle uğraşmanın, daire ve şekillerle meşgul olmanın insanı küfre götüreceğini söylemesine rağmen harflerin anlamları üzerinde çok durmasıyla da dikkati çekmektedir. Simnânî'nin, bazı görüşlerini zayıf hatta uydurma hadislere dayandırmak, çok az da olsa çelişkili fikirlere eserlerinde yer vermek gibi tartışılabilir tarafları vardır. Fakat müsamaha fikrini geliştirmesi, âlim ve ehil olanları ictheadla sevk etmesi, mezhepler ve fırkalar arasındaki uzlaştırıcılığı onun en önemli özelliğidir. Simnânî'nin bu müsamahalı görüşleri, bilhassa Emîr Ali-yi Hemedânî ve Nûrbahş tarafından Şiîliğin, İmâm-ı Rabbânî tarafından Sünnîliğin lehine geliştirilmiş, en esaslı tesiri de bunlar üzerinde olmuştur. Vahdet-i vücûd konusunda Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye karşı olmakla birlikte, "el-hazerâtü'l-hams" nazariyesini izahta ve insân-ı kâmil telakkisini benimseyip açıklamada ondan faydalanmıştır.

Eserleri. Simnânî'nin tasavvuf başta olmak üzere fıkıh, kelâm, hadis, tefsir ve ahlâk konusunda Arapça ve Farsça olarak yazdığı eserlerinin sayısının 300'ün üstünde olduğu söylenmektedir. Ancak bunlar hacim bakımından çok küçük olup özellikle günümüze kadar gelenlerin birkaçı dışında, çoğu elli yaprağın altında kalan risâleler halindedir. Aynı konuda birkaç risâle yazdığı gibi, bir eserini önce Farsça, sonra Arapça kaleme aldığı veya bunun aksini yaptığı da vâkidir. Bundan dolayı sayı itibarıyla kabank olan eserleri muhteva açısından çok farklı ve orijinal değildir. İstihare yapmaksızın bir satır bile karalamadığını söyleyen Simnânî, yazdıklarının ve söylediklerinin Kitap ve Sünnet ölçülerine vurulmadan kabul edilmemesini, hatalarının okuyucular tarafından düzeltilmesini ister. Belli başlı eserleri şunlardır: 1. *Menâzirü'l-muḥâzir li'l-münâzirî'l-ḥâzir*. Hz. Ali'nin fazileti, halifeliğe lâyık oluşu, ilk üç halifeye karşı müsbet tavrı, Şiâ'nın ashop konusunda haksız bir yol takip ettiği gibi hususların ele alındığı bu risâle, Marîjan Molé tarafından *Bulletin d'etudes*

Orientalis'de (Damas 1958-1960, XVI, 61-99) Fransızca tercümesiyle birlikte neşredilmiştir. 2. *Meşâri'ü ebvâbil-kuds* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1378/2, vr. 9^a-51^b). Akaid ve tasavvufu ilgili bazı konuları ihtiva etmekte olup *el-'Urve* ve *Şafvetü'l-'Urve* adlı eserlerine bir hazırlık mahiyetindedir. 3. *el-'Urve li-ehli'l-hâlve ve'l-celve* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1583; Reîsülküttâb, nr. 482). Bu eserde *Meşâri'ü ebvâbil-kuds* ile *Beyânü'l-ihsân* adlı eserlerindeki konuları geniş şekilde ele almıştır. 4. *Şafvetü'l-'Urve li'l-işve min ehli's-şafve* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1432, 128 varak). Bir önceki eserin genişletilmiş şekli olup Simnânî'nin eserleri içinde en gelişmiş ve en değerlisidir. Mevcut eserlerinin bir özetini ve bütün görüşlerinin özünü aksettirmektedir. 5. *Beyânü'l-ihsân li-ehli'l-îkân* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1188/1, vr. 1^b-55^b). İlahiyyât, peygamberlik ve velâyetle ilgili konulara yer verilen bu eserin M. Nazif Şahinoğlu tarafından edisyon kritiği yapılmıştır (bk. bibl.). 6. *Sırru bâli'l-bâl li-zevi'l-hâl* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 5007, vr. 1^b-33^b; İÜ Ktp., AY, nr. 564, vr. 143^b-162^b). Mânevî âlemde yaptığı bir seyr* i anlattığı risâledir. 7. *Fethü'l-mübîn li-ehli'l-yakîn* (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Bursa Genel, nr. 1592, vr. 70^b-101^b). Tasavvuf yoluna nasıl girdiğini ve sülûk* ün mahiyetini anlatır. 8. *Kitâbü Bedâ'i'î's-şanâ'i'î* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1796, vr. 1^b-44^a). Muhtelif konulara dair 100 "sânia"dan ibarettir. 9. *Zeynü'l-mu'tekad* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 5007, vr. 34^b-85^a; Murad Molla Ktp., nr. 1827, vr. 248^b-259^a). Akaid dairidir. 10. *Fuşûlü'l-uşûl* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1431, vr. 1^b-64^b). Bazı fikhî konuları ihtiva eder. 11. *Fazlü'l-î-tarîka* (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2135, vr. 46^b-112^b). 12. *Risâletü'l-kudsıyyât* (Süleymaniye Ktp., Şehid

Ali Paşa, nr. 165, vr. 168^b-211^a). 13. *Necmül-kırân fi te'vilâti'l-Kur'an*. Necmeddîn-i Dâye'nin dokuz ciltlik *Bahrül-hakâ'îk* adlı tefsirinin Necm sûresinden Kur'an-ı Kerim'in sonuna kadar Alâüddeve tarafından tamamlanmış zeylidir. Eser bir cilt olup muhtelif kütüphanelerdeki yazmaları farklı adlarla anılmaktadır (bk. Süleymaniye Ktp., Hasan Hayri, nr. 162; Şehid Ali Paşa, nr. 165; Hekimoğlu, nr. 54; eserin diğer yazmaları, Alâüddeve'nin tefsire dair diğer telifleri ve görüşleriyle ilgili geniş bilgi için bk. Şahinoğlu, s. 131-135, 285-289). Bu tefsirin baş tarafında bulunan ve Alâüddeve'nin Kur'an tefsiriyle ilgili görüşlerini ihtiva eden mukaddimeyi P. Paul Nwya neşretmiştir (bk. bibl.). 14. *Dîvân*. Alâüddeve, Alâ-i Devle, Alâ-devle, bazan da sadece Alâ mahlasını kullanan Simnânî'nin ölümünden sonra bir divanda toplanmış olan şiirlerinin asıl önemi, hicri VII. ve VIII. yüzyılın meşhur sülfilerinden birine ait olmalarında, terbiyevî ve ahlâkî unsurlar taşımış bulunmalarındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* (nşr. Abdullah el-Cübürî), Riyad 1400/1981, II, 73-74; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 250-251; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 356-357; *Hediyyetü'l-'arîfîn*, I, 108-109; Brockelmann, *GAL*, II, 263; *Suppl.*, II, 281; M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirün*, Kahire 1381/1962, III, 59-65; M. Nazif Şahinoğlu, *Alâ al-Davla al-Simnânî: Hayatı, Eserleri, Kelâm Telakkisi, Tasavvuf Alanındaki Görüşleri ile Beyan al-ihsân ahl at-îkân'i* (doktora tezi, 1966), İÜ Şarkiyat Araştırma Merkezi, nr. 6; *A'yânü's-Şi'ra*, III, 87-88; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Nesr*, I, 148; Süleyman Ateş, *İşâret Tefsîr Okulu*, Ankara 1974, s. 150-160; Safâ, *Edebîyyât*, III/2, s. 798-810; Marjân Molé, "Un traité de 'Alâ al-davla Simnânî sur 'Alî b. Abî Tâlib", *BEO*, XVI (1961), s. 61-99; P. P. Nwya, "Muqaddimetü Tefsîri'l-Kur'an li-'Alâ'id-devle es-Simnânî", *el-Ebhâs*, XXVI, Beyrut 1973-77, s. 141-157; F. Meier, "Alâ al-Davla al-Simnânî", *EI*² (Fr.), I, 357-358; J. van Ess, "Alâ-al-Davla Semnânî", *EI*, I, 774-777.

M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

ALAY

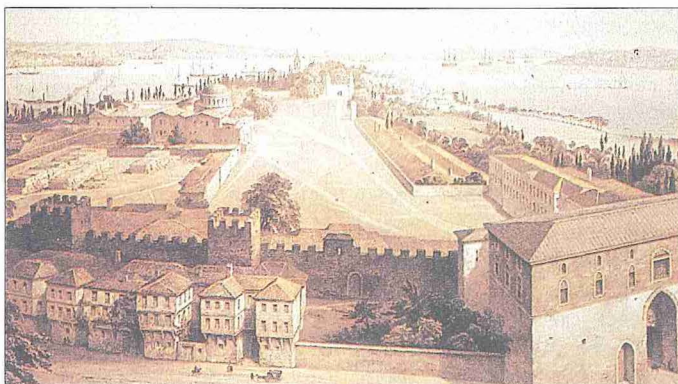
(bk. İSTİHFAF).

ALAY

Osmanlı devlet teşkilâtında askerî ve idarî merasimlerin tertibini, XIX. yüzyıldan itibaren de askerî bir birliği ifade eden terim.

"Kalabalık, cemaat, guruh" anlamındaki Grekçe *allagion*dan gelen ve daha Bizans'la temastan önce Selçuklu Devleti'nde kullanılan alay kelimesinin Osmanlı teşrifatında yaygın bir kullanım alanı vardır. Padişahın sefere gidiş ve dönüşleri sırasında saraydan Davutpaşa'ya kadar yapılan merasime alay-ı hümayun, rebülevvelin on ikinci günü okunan mevlid-i şerif dolayısıyla yapılan mevlid alayı, yeni tahta çıkan hükümdar için Eyüp Sultan Camii ve Türbesi'ndeki kılıç kuşanma merasimine kılıç alayı, hükümdarın bayram namazını kılmak üzere camiye gidip gelirken icra edilene bayram alayı, bir şehzadenin cülüsundan sonra eski sarayda bulunan annesinin Topkapı Sarayı'na nakli sırasında yapılan törene ise vâlîde alayı denirdi.

Alay, askerî terim olarak, Asâkir-i Mansûre'nin kurulmasından sonra tabur ile livâ arasında ordunun belli bir bölümü için kullanılmış ve bugün de hâlâ kullanılmaktadır. Piyadelerin sekizer bölüklü üçer taburu, süvarilerin beşer bölüğü, topçuların ise dörder toplu altışar bataryası birer alay kabul edilmişti. Alayın en büyük âmiri miralaydı. Alayın Osmanlılar'da ayrıca alay imamı, alay kanunu, alay müftüsü, alay sancağı (aş. bk.) ve alaylı*, surre* alayı gibi değişik kullanımları vardır. Bunlardan başka alay arabası merasimlerde padişahın bindiği saltanat arabasını, alay bağlamak askerinin saf saf olmasını ve savaş nizamına girmesini ifade ederdi. Alay beyi timarlı sipahi kumandanlarından biri idi ve terfii halinde sancak beyi de olabirdi. Alay çavuşu hem Dîvân-ı Hümayun çavuşlarını, hem de orduda emir ve kumandan askerî haberdar eden görevlileri ifade eden bir tabirdi. Alaya gitmek tabiri ise askerî mekteplerden çıkartılarak neferlikle kıtaya gönderilenler için kullanıldı. Alay emini yüzbaşı ile binbaşı arasında hesap işleriyle uğraşan bir görevli olup alay kâtipleri arasından tayin edilir, terfii durumunda binbaşı olurdu.

Alay Meydanı'nın 1852 yılındaki görünüşü (C. Fossati, *Die Hagia Sophia nach dem Tafelwerk von 1852*, Dortmund 1980, Levha: 22)